

**VAKIFLARI ÇERÇEVESİNDE
HACI BAYRAM ZAVİYESİNDE
SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT**

Nazif ÖZTÜRK
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Hayır İşl. ve Sos. Hiz. Dai. Bşk.

Vakıf, iktisadî anlamda, imkânların rizaen paylaşılmasını öngören hukukî bir sistemdir. Bu sistemde, imkânı olanlar servetinden bir bölümünü kendi istekleri ile özel mülklerinden ayırarak belirli hukuk kuralları içerisinde, mala hükmi şahsiyet kazandırmak suretiyle gerçekleştirmeyi amaçladıkları bir gayeye tahsis etmektedirler. Diğer bir ifade ile; her türlü hırs ve tamahtan uzak bir şekilde kişisel mal varlığı kamunun kullanımına aktararak, imkânlar hizmete dönüştürülmektedir.

Burada, faydacı felsefenin aksine, diğer insanların lehine, kişisel feragat mevcuttur. Zira toplumsal huzur sağlanmadıkça, bireysel mutluluğun sürekliliğinden söz etmek mümkün değildir.

Vakıf, insanlığın mutluluğunu amaçlayan bir sistemler dizisidir. Vakıf yapan kişi, feragatın ve başkalarına yardımcı olmanın mutluluğunu, vakıftan yararlanan kişi de bir ihtiyacını karşılamış olmanın hazzını duymaktadır. Bu, birbirleri ile çelişmeyen ve bir diğerinin hazzını azaltmaksızın dalgalar halinde, cemiyetin bütün fertlerini saran, topyekün bir mutluluktur.

Günümüz insanının her vesile ile dile getirdiği, fakat, arkadaşı lehine feragatta bulunamadığı için bir türlü yakalayamadığı ufuk budur.

İnsanlığa hizmeti vakıf eliyle götüren diğer vakıf kurucularının aksine, Hacı

Bayram-ı Veli'nin bugüne kadar bağımsız bir vakfiyesine rastlanılmamıştır. Ancak bu durum, bizi, Hacı Bayram-ı Veli namına yapılmış bir vakfın olmadığı sonucuna götürmemelidir.

Vakıf çeşitleri arasında, «müstesna vakıf» diye bir tür bulunmaktadır. Hacı Bayram-ı Veli vakfı, bu çeşitten bir vakıftır.

Müstesna vakıflar; hükümetin ve vakıflar idaresinin herhangi bir müdahalesi olmadan doğrudan doğruya hususî mütevellileri tarafından serbestce idare edilmiş vakıflardır (1). Devlet bunlar üzerinde ancak amme velâyetine dayanarak murakabe yapar (2). Bu vakıflar kendi aralarında, eizze ve guzât vakıfları olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Eizze vakıfları, manevî yönden toplum üzerinde geniş nüfusa sahip ve yetişkinlerin eğitiminde tekke ve zaviyeler yoluyla müessir rol oynayan din ve tarikât büyüklerine tahsis edilmiş toprakların veya bu kişilerin özel mülkleri olan gayrimenkullerin vakıf yapılması ile rızeydana

(1) ÖMER Hilmi Efendi, «Müstesna evkâf : Evkâf-ı Hümayûn Nazırı'nın nezâreti ve müdahalesi olmayarak, hodbe hod mütevellî-i mahsusları tarafından idâre olunan evkâftır. Guzât ve eizze-i kirâm evkâfı gibi... (İthâf'ül-Ahlâf fi Ahkâmî il-Evkâf, İstanbul 1307, s. 10, md. 35). BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Hukukî İslamiye ve İstilahâtı Fıkhiye Kâmusu*, İstanbul 1969, C. IV, s. 294.

(2) ONAR, Sıddık Sami : *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, İstanbul 1952, s. 524.

getirilmişlerdir. Bunlardan Abdulkâdir Geylânî vakfı, Bağdat ve Musul; Mevlâna vakfı (Evkâf-ı Celâliye) Konya; Hacı Bektaş-ı Veli vakfı, Ankara ve Kırşehir; Hacı Bayram-ı Veli vakfı ise Ankara - Konya arasında bulunmakta idi.

Guzât vakıfları ise, savaşta düşmana karşı büyük başarı ve sulh zamanlarında iç huzur ve asayişin sağlanmasında önemli yararlıklar gösteren nüfuslu gazilere tahsis edilen toprakların genellikle bu kişiler tarafından vakıflaştırılması sonucu meydana getirilmişlerdir. Bu tür vakıflara tahsis edilen topraklar, birisi hariç milli sınırlarımız dışında kalmıştır.

Gazi Evranos Bey Vakfı Selânik, Gazi Mihâl Bey Vakfı Filibe, Gazi Ali Bey Vakfı Edirne ve Gazi Süleyman Bey Vakfı yine Filibe taraflarında bulunuyordu.

Müstesna vakıfların sayıları zaman zaman artıp eksilmiş ise de, aslında dördü eizze ve dördü guzât vakıfları olmak üzere sekiz adetten ibarettir (3).

Devletin durup dururken küçümsenemeyecek miktarda mirî araziyi veya bunların âşarı vs. gibi gelirlerini bir kişinin yönetimine bırakacağını kabul etmek, zannediyorum meseleyi basite indirgemek olur. Aslında, müstesna vakıfların, ortaya çıkış sebebi ile toplumsal huzur ve asayişin sağlanması yönlerinden tarihte gösterdiği başarıları konu edecek başlı başına bir çalışmanın yapılması, bu işin boyutlarını ortaya koyacaktır (4).

Sadece Ankara ve çevresinin vakıflaştırılması ile kalınmayarak, Anadolu'nun dört bir yanında, Hacı Bayram-ı Veli vakfına yapılan temlikleri ve vakıflaştırılan taşınmazları hep bu açıdan değerlendirmek gerekiyor.

Ankara civarında vakıflaştırılan tarım arazilerinin yanında, şehir içerisinde gelir getiren dükkânların bulunduğunu, H. 991/M. 1583 tarihli Ankara'nın I numaralı Şer'îye sicilinde yer alan bir kayıttan öğreniyoruz.

Şer'îye sicilinde, Selh-i Cemaziyelâhır H. 991/M. 1583'de Hacı Bayram vakfına ait Aleffuruşlar içindeki iki dükkânın satıldığı kayıtlıdır (5).

Fatih (1451-1481)'in sadrazamı Mahmud Paşa, İstanbul'un Mahmud Paşa semtinde, bir külliye kurduğu gibi, diğer Anadolu şehirleri arasında Ankara'da da bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi olarak kullanılan bedesteni, bitişiğinde kervansarayı ve müteaddit dükkanları yaptırmıştır (6).

Bu eserlere hayatîyet veren H. 878/M. 1473 tarihli vakfiyesinde (7) Mahmud Paşa, bedesten ve kervansarayın mescidleri görevlilerinin yanında Hacı Bayram Camii'nde vazifeli bulunan 10 hafıza günlük 10 akçe, zaviyede vazifeli personele günlük 5 akçe taamiye tahsis etmiştir. Ankara'da mevcut vakıf binaların tamiri ve vazifelilerin ücreti için yevmi 40, yıllık 14.400 akçe ayırmıştır (8).

18 Şaban 1195 H/1780 M. tarihli bir fermanndan, Yeğenbey oğlu Mehmet Bey tarafından Şeyh Yağmur ovasında, Nehr-i Kebir ve Balıklar Taşlığı, Mustafa Çelebi yeri, Seferihisar yolu ve Balıklar Höyüğü

(3) BERKİ, Ali Himmet : *Vakıflar Kitap I*, İstanbul 1940, s. 28-29.

(4) ÖZTÜRK, Nazif : «Müstesna Vakıflar, Osmanlı İmparatorluğu'nun asayiş politikası bakımından da ayrıca üzerinde durulması gereken vakıf türlerindedir» (*Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 103). Bu konuda M. Hamdi (YAZIR) da şunları söylemektedir : «... Evkâf Nezâreti'nin teşkilinden ve Tanzimatın ilanından sonra, bil-cümle evkâfın şahsı manevileri birleştirilmek arzu edildiği sırada, müstesna vakıfların hususiyetlerinin ref'i siyasi, idari bazı sebeplerden dolayı tensip edilmeyip eskiden olduğu gibi mütevellî-i mahsuslarının yönetimine bırakılmışlardır (*Ahkâm-ı Evkâf (Taşbasma) Mekteb-i Mülkiye Derslerinden*, İstanbul 1327, s. 106).

(5) ONGAN, Halit : *Ankara'nın I numaralı Şer'îye Sicili 21 Rebiyülâhır 991 - Evahir-i Muharrem 992 (14 Mayıs 1583 - 12 Şubat 1584)*, Ankara 1958, s. 33, Md. 59.

(6) Kalenin yamacında bulunan Bedesten ve kervansarayın; kitâbelerinden H. 863/M. 1458'de inşaa edildiği anlaşılmaktadır. Binalar hakkında geniş bilgi için bkz. ÜLGİN, Ali Sami : *Fatih ve İstanbul Mecmûası*, İstanbul 1953, s. 67-77, 12 fotoğraf, 5 plân).

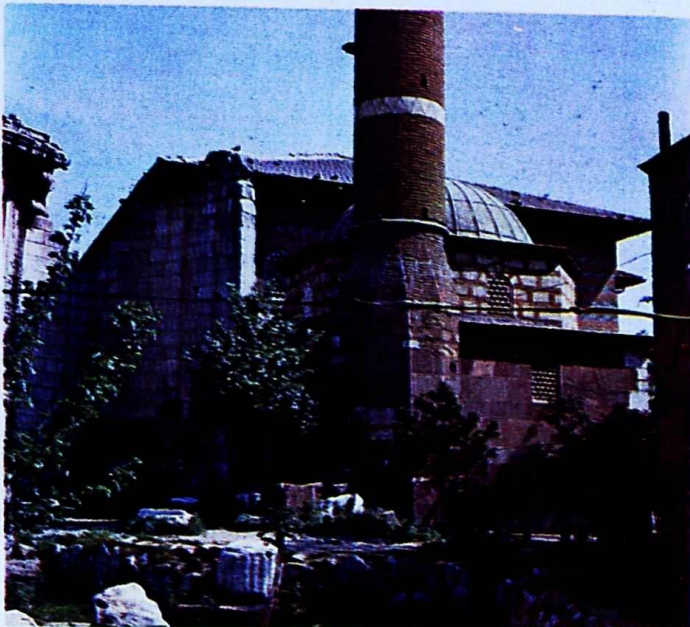
(7) Mahmud Paşa'nın yaptığı hayır eserleri için bkz. Ömer Lütfi BARKAN - Ekrem Hakkı, AY-VERDİ : *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihi*, İstanbul 1970, s. 42-45.

(8) ÜNVER, Süheyl : *Mahmud Paşa Vakıfları ve Eklere*, VD, S. IV, Ankara 1958, s. 65-76.

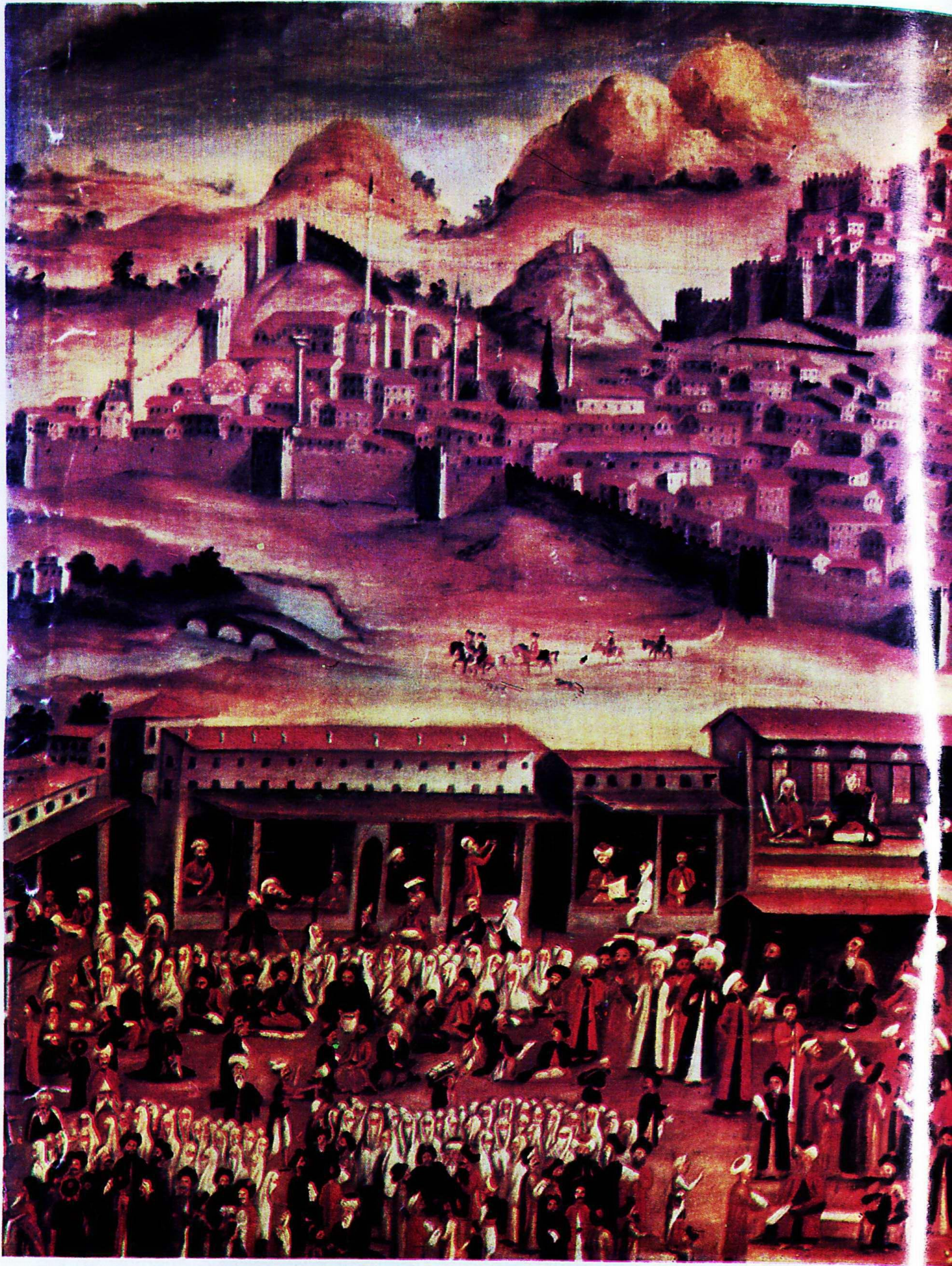

Hacı Bayram Camii ve çevresi

Hacı Bayram Camii
güney - doğu cephesi

Hollanda - Amsterdam'da Rijksmuseum'da bulunan yağlı boya tabloda Ankara'nın resmi. (Semavi EYİCE'den)

Hacı Bayram Camii ve çevresi

Hacı Bayram
Camiinin
Ankara
Kalesi'nden
görünüŧü

İle bu sınırlar içerisinde kalan arazilerin Hacı Bayram-ı Veli hanedanına vakfedildiğini öğreniyoruz (9).

Her kademedен hayırseverler tarafından yapılan vakıfların yanında; 25 Şevvâl H. 1242/M. 1827 tarihli bir Şer'i İlâmdan, II. Sultan Murad'ın «Kaza-i Ayaş'a tâbi Yenice İncepelid nam karye hududu dahilinde bulunan bazı arazilerin âşar ve rüsumunu» Hacı Bayram-ı Veli zaviyesi vakfına bıraktığını görüyoruz (10).

Bunlara ilaveten, Ankara dışında, özellikle Edirne'de Hacı Bayram adına yapılan birçok zaviye, iş yerleri ve meyve mahsulü mukataaları bulunmaktadır (11).

Ankara, Anadolu'nun ortasında kale-nin eteklerine yaslanmıştır. Ona asırlardır Hacı Bayram-ı Veli'nin nefesi hayatıyet vermektedir. Bu özelliğinden dolayı O'na «sahibü'l-belde» payesi verilmiştir. Bu bel-denin kalbi, Akmedrese mahallesî diye adlandırılan Hacı Bayram manzumesinde atmaktadır (12). Bu manzumenin odak noktasını ise, Hacı Bayram Camii teşkil etmektedir.

Camii Augustus mabedi yanına, Hacı Bayram'ın vefatından (H. 833/1429) iki yıl önce H. 831/M. 1427 tarihinde yapılmıştır (13). Bugünkü haliyle camii, XVII. asır sonu ve XVIII. asır başı Ankara camileri karakterini taşımaktadır. Kible tarafından pencerelerin üzerinde yer alan 1126 H./1714 M. tarihli Arapça ve Türkçe kitâbeler, mevcut camiin Hacı Bayram-ı Veli'nin torunlarından Mehmet Baba tarafından tamir edildiğini göstermektedir (14).

Camiin ilk şekli hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Elimizdeki en eski gravürler XVIII. yüzyılın başlarından kalmadır.

26 Eylül 1705'de Ankara'ya gelen Fransız seyyah Paul Lucas, camiin üzerinin kurşunla kaplı olduğunu söylemektedir. Lucas, gravüründe sembolik şekilde camiin yerini göstermiştir (Resim — 1). Aynı yıllarda yapılan Pitton de Tournefort'un gravürü Ankara'yı aksettirmesi bakımından daha değerlidir (Resim — 2).

Esas camii ve batı cephesinde zaviyenin yerini, Amsterdam'daki Rijksmuseum'da bulunan tablo göstermektedir (Resim - 3, 4). Bu tabloda camiin batısında «L» şeklinde zaviyenin varlığı açıkça seçilmektedir. Nitekim 1832'de Ankara'ya gelen Charles Texier'in gravüründe de benzer bir bina görülmektedir (Resim 5). Son resimde (Resim — 6) oldukça

(9) Hacı Bayram-ı Veli evlâdından âsitanelerinden meşihat nişin ve mütevellî olan eş-Şeyh Tabib Baba'nın, Yeğenbey oğlu Mehmed Bey'in vakfettiği Ankara Sancağında ve nahiyesinde, nefis-i şehirde Şeyh Yağmur ovasında, Nehr-i Kebir ve Balıklar Taşlığı ve Mustafa Çelebi yeri ve Seferihisar yolu ve Balıklar Höyüğünün Sinek yolu ile mahdud olan yerlere; es-Seyyid Ahmed Baba'nın hilâf-ı defter-i hakânî ve amel-i kadim vâki olan taallül ve nizâ'ını men' ve def' ettirmek için yaptığı başvuru üzerine çıkartılmıştır (VGM. Arşimi Def. No : 485, s. 312).

(10) Kutbü'l-ârifin, gavsul- vâsilin Hacı Bayram-ı Veli Kuddise sırruhu Hz. Vakfı Şeyh ve Zaviyedar ve Mütevellisi bulunan umdetül-meşayihî'l-kiram es-Seyyid Ahmed Zide Efendi'nin, Sultan Murad Han tarafından âşar ve rüsumu temlik ve tevhid buyurulan vakıf kuralardan kaza-i Ayaş'a tâbi Yenice İncepelid nâm karye hududu dahilinde bulunan bazı araziye ait 'aşâr ve rüsuma Ankara kalesi müstehfezanından Sinan nâm Sipahi'nin «benim timarım dahilindedir» diyerek 'aşâr ve rüsum-u mezbure dahl ve taarruzda bulunması üzerine, müdahale-i vâki'anın men' ve def'i için yaptığı başvuru üzerine verilen bir şer'i ilâmdır (VGM. Arşivi, Def. No : 394, s. 114).

(11) Bu konuda geniş bilgi için bkz. GÖKBİLGİN, M. Tayyip : XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar, İstanbul 1952, s. 47-117-119-120-123-355.

(12) GÖYÜNÇ, Nejat : «Onaltıncı Yüzyılda Ankara», Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. I, Ankara 1967, s. 71-75.

(13) Yurt içi ve yurt dışından bazı çevrelerin garizkerâne hücumlarına rağmen, Ogüst mabedi, bu cami sayesinde günümüze kadar gelmiştir. Tuğladan yapılan camide, Ogüst mabedinin taşları kullanılmamıştır. Charles Texier kitabında «Camii, mâbedi (Ogüst) himaye etmiştir. Bu bina bugün aslı şeklinde çıkarak, esassız bir hale gelmiş olmakla birlikte yine bir müessesesi diniyenin bir kısmı fer'i gibi mazhar-i himayet olmuştur» demektedir (Küçük Asya, terc. Ali Saz), İstanbul 1339, s. 461).

(14) ÖNEY, Gönül : Ankara'da Türk Devri Yapıları, Ankara 1971, s. 66-69.

harap bir yapı yer almaktadır (15). Bu yapının Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında zaviye haziresinde bulunan mezarların Taceddin Camii bahçesine nakledilmesi sırasında, yıkılarak temizlendiği sanılmaktadır.

Semavî EYİCE «Zâviyeler ve Zâviyeli-Camiler» başlığı altında yaptığı bir araştırmada çok değerli bilgiler vermektedir (16). Araştırması, Hacı Bayram manzumesinin inşa edildiği H. 831/M. 1427 yıllarını da kapsadığı halde, zannediyorum üzerinde durduğu, kubbeli orta bir mekân etrafında yan hücrelerin yer aldığı plân tipine uymadığı için, zâviyeli camiler arasında Hacı Bayram Camii'ne yer vermemiştir.

Bursalı Mehmet Tahir'in güzel sanatlar bakımından eşsiz olduğunu söylediği «Hanigah mihrabının alçıdan yapılmış nakışları cümlesi» (17) ile camiin zemininde bulunan çilehanelerin birlikte değerlendirilmesi; insana, Hacı Bayram Camii'nin de zâviyeli camiler arasında yerini alması gerektiğini düşündürmektedir.

Zâviyelerin, XVI. yüzyıla kadar, iskân ve İslâmlaştırma yönünden (18) Anadolu'da üstlendikleri misyonu dikkâte aldığımızda, Hacı Bayram Camii'nin, ilk inşasında zâviye mescidi olarak bina edildiğini söylemek fazla şaşırtıcı olmasa gerekir.

Zâviye, toplamak manasına gelen زى ve وى kökünden doğma bir kelimedir. Eteğe, toplandığı için ى denmiştir. İnziva da bu kökten gelmektedir Hanigah ve dar-ı rahalar insanların topladıkları yerler olduğundan, buralara zâviye adı verilmiştir (19).

Zâviyeler, sofilere mesken, mücahidlere barınak, sâlih kimselere konak olmuştur.

Anadolu kapılarının Türklere açılmasından önce Anadolu içlerine akın eden dervişler; tesis ettikleri zâviyelerde; İslâmiyeti engin bir ruh ve mânâ ile anlatarak, yerli halkı rûhen İslâma ısındırılmışlar, konup göçen Türklerin toprağa yerleşmesi ve yerleşik bir düzen kurmasını sağlamışlardır (20).

Zâviyelerde; yoksullar, kimsesizler,

rind dervişler doyurulmakta, İslâmı yeni kabul eden kölelere ücret karşılığında iş verilmekte (21), böylece sosyal bünyede tesanüd sağlanarak, hiç kimse aç ve açık bırakılmamaktadır.

Zaviyeler, sosyal bünyede sağladığı dayanışmanın yanında; medeniyetin temel göstergelerinden olan beşerî münasebetlerin gelişmesi ve toplumda temizlik kavramının yerleşmesi gibi konularda, özel gayret göstermişlerdir. XIII. yüzyıla ait Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in vakfiyesinde, zaviyede görevli bulunan, personel ile misafirlerin kullanması için fazla miktarda sabun tahsis edilmesi (22) çok dikkat çekicidir.

XIV. Yüzyılın ilk yarısında, İç Anadolu'da tesis edilen zaviye vakıflarına baktığımızda, çok enteresan bilgilerle karşılaşmaktayız.

(15) Semavî EYİCE, «Ankara'nın Eski Bir Resmi» Başlığı altında neşrettiği, araştırma mahsulü makalesinde, Ankara hakkında çok değerli bilgiler vermektedir.

(Atatürk Konferansları 1970-IV, Ankara 1971, s. 61-124, Ayrıca kitabın sonunda 62 adet gravür ve fotoğraf bulunmaktadır; Benzer bir araştırma da Özer ERGENÇ tarafından «XVII. Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler» başlığı altında, (Osmanlı Araştırmaları. İstanbul 1980, s. 85-108) neşredilmiştir.

(16) EYİCE, semavî : «İlk Osmanlı Devrinin Dinî İçtimâî Bir Müessesesi, Zâviyeler ve Zâviyeli-Camiler», İ. Ü. İktisat Fak. Mecmuası, Vol. XXI, No : 1-4, İstanbul 1963, s. 3-57.

(17) BURSALI, Mehmet Tahir : Hacı Bayram-ı Veli Risalesi (Bu risale, yeni harflere çevrilererek H. R. YANANLI tarafından neşredilen M. Ali AYNİ'nin Hacı Bayram-ı Veli kitabının sonuna eklenmiştir). M. Ali AYNİ, Hacı Bayram-ı Veli, İstanbul 1986, s. 206.

(18) ÖZTÜRK, Nazif : «XIII-XV. Yüzyılda Anadolu'nun İskânı ve İslâmlaşmasında Dervişlerin Rolü, 1985-1986 Yaz döneminde, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doktora semineri olarak hazırlanmış ve henüz neşredilmemiştir.

(19) KONYALI, İ. Hakkı : Ankara Abidelerinden Karacabey Mamuresi, Vakfiyesi, Eserleri ve Tarihi, İstanbul 1943, s. 28.

(20) TURAN, Osman : «Türkler ve İslâmiyet» A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Dergisi, Mayıs-Haziran 1946, C. IV, S. 4, s. 467.

(21) TEMİR, Ahmet : Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihi Arapça-Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1959, s. 113.

(22) Aynı eser, s. 134.

Gerçekten zaviyelerde dinamik bir hayat yaşanmaktadır. Her zaviyenin bir misyonu bulunmakta, hâdiseler halkla birlikte yaşanmaktadır. Zaviyelerde kesinlikle aktif görevi bulunmayan personel yer almamaktadır

Sivas'ta bulunan H. 721/M. 1321 tarihli Hattab İbni Saib Ahmed İbni Rahat'ın Arapça vakfiyesinde, personel ikiz görev yapmaktadır. Şeyh olan kişinin meşayih'a ait istilâhların yanında, imamet için gerekli bilgilere sahip olması ve beş vakit namazı bizzat kıldırması; hizmetlinin diğer görevlerine ilâveten ezan okuyup kaamet getirmesi vakfiyede istenmektedir.

Hacı Bayram-ı Veli döneminden yaklaşık bir asır önceye ait bu zâviye vakfında, insanı hayrete düşürecek bilgiler bulunmaktadır.

Hacı Bayram-ı Veli'nin Solfasol topraklarında burçak ekip biçtiği gibi, bu vakfın da bir çiftliği bulunmaktadır. Bu konuda vakfiye'de «... Dar-ı râhat ashabının eshabı maişetine medar olan ziraî alât levâzım; çift sürmeye yarayan öküzler yük hayvanları, et ve sütünden faydalanmak üzere yavrulayıp üreyen mallar, damızlık cins koyun, tohumluk buğday alınması ve çiftlikte yetiştirilecek kasaplık hayvanlar ile mahsulün zâviyede sarfedilmesi...» istenmektedir. Bu, her türlü tembellikten uzak, kendi kendine yeterli olma çabasının bariz bir örneğidir.

Bu vakfiyede, bundan tam 665 yıl önce Anadolu'nun ortasında «koruyucu aile» sisteminin bugün bizim ulaşabildiğimiz seviyeden daha ileri metodlarla uygulandığını görmekteyiz.

Fukara, yetimlere bakmayı ve onların eğitimi ile meşgul olmayı kabul eden ailelere; baktıkları çocuk sayısına ve günün ihtiyaçlarına göre, ümeranın tesbit edeceği miktarda para verilmesi istenmektedir.

Doğrudan bir yardım yerine, çalışarak kazanmaları için yoksul dullar ile yaşlı kadınlara, ayda üç batman atılmış pamuktan birer okka verilmesi; ihtiyar erkeklere birer dirhem para sarfedilmesi, kimsesiz fukara ölülerinin techiz ve tekfinine senevi 250 dirhem ayrılması ve

her birine şer'an vacip olan miktarın sarf olunması, ihtiyaç sahibi âmâlara yılda 2050, cüzzamlılara 60, mahkûmlara 120 dirhem para ayrılması ve bu sonunculara ekmek alınarak dağıtılması öngörülmektedir.

Yine bu vakfiyede, hiçbir bankanın ve kredi müessesesinin bulunmadığı o dönemde ihtiyaç sahiplerine, kefil gösterilmek şartıyla tamamen karşılıksız (Karz-i hasen) şeklinde borç para verilmesi sistemi getirilmiştir.

Zamanına göre çok ileri metodlarda, çalışan bu vakıfta, İslâmın yardımlaşma anlayışına uygun olarak, ihtiyaç sahibi yakın akrabadan başlamak üzere, kızların evlendirilmesi için bir de fon oluşturulmuştur (23).

Sivas'tan Bozok'a geçiyoruz. Bozok kazası köyleri... Göltarla, Hasan Abdal Ardıcı, Dikiliburun, Çaybumbıcık, Çelebisürür, Balıkburnu, Dikilitaş, Tırmıkçınarı, Kızılserik, Nevruzderesi, Sarıkaya, Sivasnehri... gibi yer isimleri ile sınırları çizilen mahallerin kaffe-i hukuku dahiliye ve hariciyesi vakıflaştırılmak suretiyle tesis edilen H. 840/M. 1436 tarihli Alaüddinu'd-devle oğlu Şah Ruh Bey'in vakfiyesinde de şunlar yazılıdır : «... Zaviye-i mezkûrun meşihât hizmetinde bulunan zat tarafından arazi-i mevkufenin hasılâtından ahz olunan id'am-ı taamiyeye meşruta olan vazife-i muayyeneden leylen ve neharen, her vakit için gelen misafirlerle id'am-ı taam ettirmek vâkıfın şartlarındandır. Ayrıca zaviyedarın meskun bulunduğu karyede mukim fukarây-ı muhtacın ile bu karyeye komşu olan diğer köylerdeki ihtiyaç sahiplerine, ziyaretçilere, sülehâ-i ümmetin kâffesine dahi id'am ettirilecektir.»

Vakfiyeye göre, Zâviyeye gelen herkeşe, durumlarına uygun bir şekilde ziyafet çekilecektir (24).

Amasya-Osmancık, Zeytin Nahiyesi Araplık Köyünde, Zekerîye Bey İbni Zeynel İbni Murad'da H. 802/M. 1399 tarihli vakfiyesinde, «Abidler ve salihlerin istira-

(23) VGM. Arşivi, Def. No : 578, Sıra 3, s. 3.

(24) VGM. Arşivi, Müceddet Anadolu Def. No : 608, S. 273, s. 299.

hatları, eshab-ı sülük, mücahidler, fukura-i misafirin ile gariplerin iskân ve beytutetlerine mahsus bir zâviye bina ve inşa ettim» demektedir (25).

XIII. Yüzyıl içerisinde İç Anadolu'dan seçilen bu üç örnek vakfiyeden birincisinde sosyal dayanışmanın akılcı ve çok ileri metotlarla hayata tatbik edildiğini; ikincisinde sosyal bütünleşme yönünden zâviyenin bulunduğu köy ile civar köylerde mevcut bütün ihtiyaç sahiplerinin gözetildiğini, üçüncüsünde ise mücahidlerin barındırıldığını görüyoruz. Bu durum, bize zâviyelerin daima gerçek hayat olayları ile iç içe olduğunu, zamanının sosyal ve ekonomik meselelerinin çözümlenmesinde aktif bir rol oynadıklarını göstermektedir.

Örnek olarak aldığımız üç vakfiyede gördüğümüz hizmetler, Hacı Bayram zâviyesinde bir bütünlük içerisinde yürütülmektedir.

«Ayende revende» ye zaviyenin mutfağında ikrâm edilen çorbanın mercimeği, Hacı Bayram'ın da bizzat ekip biçilmesine katıldığı Solfasol yamaçlarındaki tarlalardan temin edilmekte idi. Hacı Bayram'ın sağlığında başlatılan, çalışıp kazanma ve başkalarına da ikram etme geleceğinin uzun yıllar devam ettiğini, I numaralı; Ankara Şer'iyeye sicili defterinde yer alan «Ankara'nın 991 H/1583 yılı hasat günü Recep ayının gürresinde başlamakla Hacı Bayram evladından Halil Baba'ya ait burçak 8 Ramazan'da biçildi (26) ifadesinde anlamaktayız.

1196 H./1782 M - 1209 H./1795 M. tarihli fermanlardan, zâviyenin et, süt ve diğer hayvansal besin maddelerinin sağlandığı koyun sürülerinin Hasanoğlan tepelerinde otlatıldığını ve bu koyunların «adet-i ağnam resmi»nden muaf olduğunu öğreniyoruz (27).

1210 H./1795 M - 1224 H./1809 M - 1243 H./1827 M. tarihini taşıyan fermanlardan ise, zâviyede pişirilen yemeklerin pirinç ihtiyacının Beypazarı çeltik tarlalarından sağlandığı anlaşılmaktadır (28).

Temlikler suretiyle elde edilen bu geniş kazançlarla Hacı Bayram zâviyesinde üç öğün sıcak çorba kaynatılmış, hiç kimse aç ve açık bırakılmamıştır.

Anadolu Türklüğünün manevî ve ruhanî muhafızı payesiyle anılan Hacı Bayram-ı Veli'nin, Osmanlı devlet adamları ve Anadolu halkı üzerinde büyük etkileri vardı. Yıldırım Bayezid zamanından itibaren Osmanlı Padişahları, Hacı Bayram-ı Veli ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. Hatta Osmanlı hanedanı, Hacı Bektaş-ı Veli'yi ordunun, Hacı Bayram-ı Veli'yi de devletin koruyucusu bilmiş, bu inancı sonuna kadar muhafaza etmiştir (29).

İç isyanlarda ve mezhep çatışmalarında devlet bu sistemden büyük çapta yararlanmıştı. Şeyh Bedreddin (? - 1420) isyanının peşinden Hacı Bayram-ı Veli'nin temsil ettiği ehl-i sünnete uygun Bayramiye tarikatının ortaya çıkması sebepsiz değildir.

Alman Türkoloğu Paul Wittek, kural tanımayan Şeyh Bedreddin isyanı hakkında, «Gazâ fikrinin temsilcisi olan bir devlet için korkunç bir tehlike idi» demektedir (30).

Devlet, dinî kurallara uygun davranan ve yoksullara karşı şefkat gösterilmesini öğütleyen Hacı Bayram Veli'nin tarikatını, Anadolu'da bir istikrar unsuru sayarak desteklemiştir.

Görülüyor ki, devlet kendi politikasına ters düşen bir eylemi, güç kullanarak bastırdıktan sonra, büyük çapta toplumun saygı ve bağlılığını kazanmış kişilere vakıflar tesis ederek, devlet hazinesinden herhangi bir harcama yapmaksızın, aynı yollarla karşı tedbir almaktadır. Bu çok yönlü bir tedbirdir. İnsanlar her türlü akide dışı ideolojilerden korunmakta, devlet teb'anın saygı ve güvenini kazanmaktadır. Böylece endirek yollardan toplum - devlet kaynaşması sağlanmaktadır. Selçukî ve Osmanlı döneminde bu sistem nev-i şahsına münhasır metotlarla müt-

(25) VGM, Arşivi, Def. No : 585, S. 136, s. 128.

(26) ONGAN, Halit : age, s. 19, Vesika No : 150, Örnek 33.

(27) BAYRAMOĞLU, Fuat : Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı - Soyu - Vakfı (Belgeler), C. II, Ankara 1933, s. 21 - 36 - 37, Belge No : 17 - 25.

(28) Aynı eser S. 37 - 38, 60 - 61, 68 - 69 Belge No : 25, 41, 46.

(29) Aynı eser, C. I, s. 40.

(30) Aynı eser, C. I, s. 41.

hiş bir görev icra etmiştir (31).

Zâviyeler ve bunların başında bulunan kutlu kişiler; özellikle Anadolu'nun bir istikrar arayışı içerisinde bulunduğu XIII. asırda, toplum ve devlet için bir istikrar unsuru olmuşlardır.

İbni Batuta ve diğer seyyahların seyahatnamelerinde belirttikleri gibi, zâviyelere gelen misafirlerin maddî temizliği zâviyenin bağlı bulunduğu hamamda yaptırılmakta, imarete açlığı giderilerek her türlü istirahatı sağlanmaktadır.

Türk zevkine göre dokunmuş halı ve kilimlerle dayanıp döşenmiş zâviyenin sohbet salonuna geldiğinde, yolcu, bir hamam ve su medeniyetimizi, Türk mutfağının zenginliğini ve insanımızın misafirperverliğini uygulamalı bir şekilde tanımıştır. Biz, bu durumu, zamanımızın yemekli veya kahvaltılı basın toplantılarına benzetmek istiyoruz. Bu ameliyeden sonra muhatap, yapılacak sohbeti alacak kıvama gelmiş olmaktadır. Bilmem bundan etkili tanıtım faaliyeti düşünülebilir mi?

Hacı Bayram-ı Velî zâviyesinde yapılan sohbetlerde hiç bir zaman mânasız söz söylenmediği, buraya gelenlerin bir öğüt ve mev'ize ile aydınlatıldıkları (32) rivayet edilmektedir.

Bu sohbetlerde güzel Türkçe konuşuluyordu. Menkıbeye göre, II. Murad'ın huzurunda Hacı Bayram-ı Velî'den, Mevlevilik ile Bayrimiye tarikatının karşılaştırılmasının istenmesi üzerine şunları söylemiştir :

«— Mevlâna Celâleddin-i Rumî Anadolu'ya geldiğinde evlilik Doğu Türkistan'da idi. Hamidî Aksarayî ile Anadolu'ya gelmiştir. Bu bakımdan Mevlâna Farsça konuştu ve dünya insanlığına hitap etti. Biz ise Türkçe konuşur, yazar, Türkleri çağırırız» demiştir. Günümüze kadar ulaşmış Türkçe şiirleri bu menkıbevi hikayeyi doğrular mahiyettedir.

II. Murad'ın Edirne'ye yaptığı davete icabet ederken uğradığı Gelibolu'da kendisine intisap eden Yazıcızade Mehmet Efendi'nin, 1919 beyit olarak yazdığı «Muhammediye» isimli kitabı kendilerine sunması üzerine;

«— Mehmet, bunu yazacağına, «bir sine hakk» etseydin yani kağıt yerine, bu ilahî bilgileri insanın gönlüne silinmez bir yazı ile yazsaydın, daha iyi olurdu (33) diyerek, insan yetiştirmeye verdiği önemi vurgulamıştır.

Yine insan yetiştirme ve toplumu devlete bağlama hususunda da II. Murad'a şunu söylediği rivayet edilir :

«— Siz, dünya umurunun devletlü beysisiniz. Devletimize nizam korsuz. Bizim dahi işimiz, insanları devlete lâyük kılmaktır.»

Hacı Bayram-ı Velî'nin kültürel faaliyetleri, sözlü kültüre dayanmaktadır. Ancak, Fahreddin İrakî'nin «İemcat»ını tercüme eden Bedreddin ile «Megaribü'z-zaman Li-gurubü'l-eşya fil-aynî Vel-'İyan» adlı eseri «Envarü'l-Aşıkîn» ismiyle Türkçeye tercüme eden Ahmet Bican Efendi'lerin birer Hacı Bayram-ı Velî müntesibi olduğu da unutulmamalıdır.

Ayrıca, Bayramiye zâviyeleri için, miraciye yazılarak, bestelenmesini ve Miraç gecelerinde okunmasını isteyen (34) bir vakıf kaydından, bu tarikat eliyle Türk tasavvuf musikisine de hizmet edildiği anlaşılmaktadır.

Hacı Bayram-ı Velî, zamanının bütün hayatı, ictimai bilgileri ile mücehhezdir. Toplum yaşayışına bilfiil iştirak etmiştir. Müderrisliğin verdiği bilgi, tasavvufi neşve ve marifet ile iktisadi hayatı ahlâkî disiplin altına almıştır.

Hacı Bayram-ı Velî'nin insan anlayışı, hayat telakkisi ve bunların cemiyetteki tezahürleri bugün yeterince kavranılmamıştır. İnsan gerçeğine bakışı ve âlemi değerlendirme tarzı hâlâ aşılabilmiş ve anlaşılabilmiş değildir.

Bugün, bir yandan kendi tarihî varlığımızın şuuruna, öbür yandan çağımızın her alanda gelişen bilgisine ve Hakk ile

(31) ÖZTÜRK, Nazif : «Toplum-Devlet İlişkilerinde Vakıfların Yeri», 2 nci Vakıf Haftası Kitabı, Ankara, s. 34.

(32) AYNI, M. Ali : Hacı Bayram-ı Velî, (Sadeleştiren H. R. YANANIL I), İstanbul 1986, s. 105.

(33) Aynı eser, s. 103-104.

(34) YEDİYILDIZ, Bahâeddin : Institution du Vagf XVIII è Siècle en Turguie- étude socio-historique- Paris 1975, S. 229, dpt 1189-1775 tarihli Halil b. Mecid Vakfiyesi, Küçük Evkâf Hami I.

yaşamının neşvesine doğrudan doğruya sahip olmadan; şahsiyetli ve çağdaş bir toplum olarak varlığımızı devam ettirebileceğimizi söylemek güçtür. Kendi özünü tanımayan toplumların hiçbir şey olmadığı meydandadır.

İnsan için, şu gökkubbenin altındaki hayatın boş ve sebepsiz olmadığını bilenler, yaradılış muammasını çözmüşler; dünyaya gelmekteki asil gayenin ilâhî muhabbeti kazanmak olduğuna gönülden

inanmışlardır. Onlar için hayat hoş bir seyrandır.

Onlar; güneşin aydınlattığı gündüzlerin parlaklığını günahları ile kirletmemiş, uzayıp giden geceleri ise uykuları ile kısaltmamışlardır.

Hacı Bayram-ı Veli, gökyüzünün bu kutlu yıldızlarından bir ışıktır. O, kızgın güneş altında yorgun düşmüşlere kol-kanat geren ulu bir çınar; susuzluktan içi yanmış yolcuya su veren coşkunun bir pınardır.

Res. 6 :

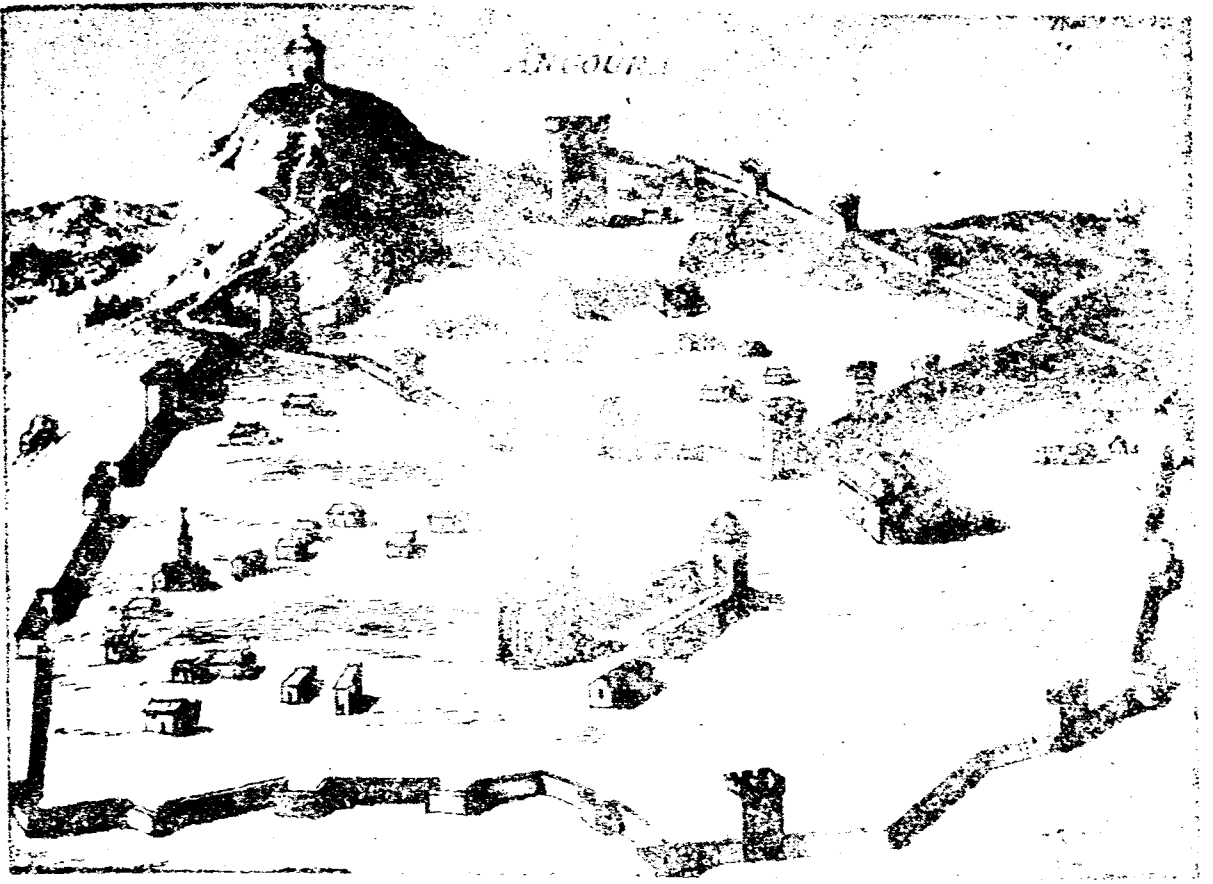
Hacı Bayram Camii kemeri
ve yanındaki bina 1925 lerde

Res. 5 :

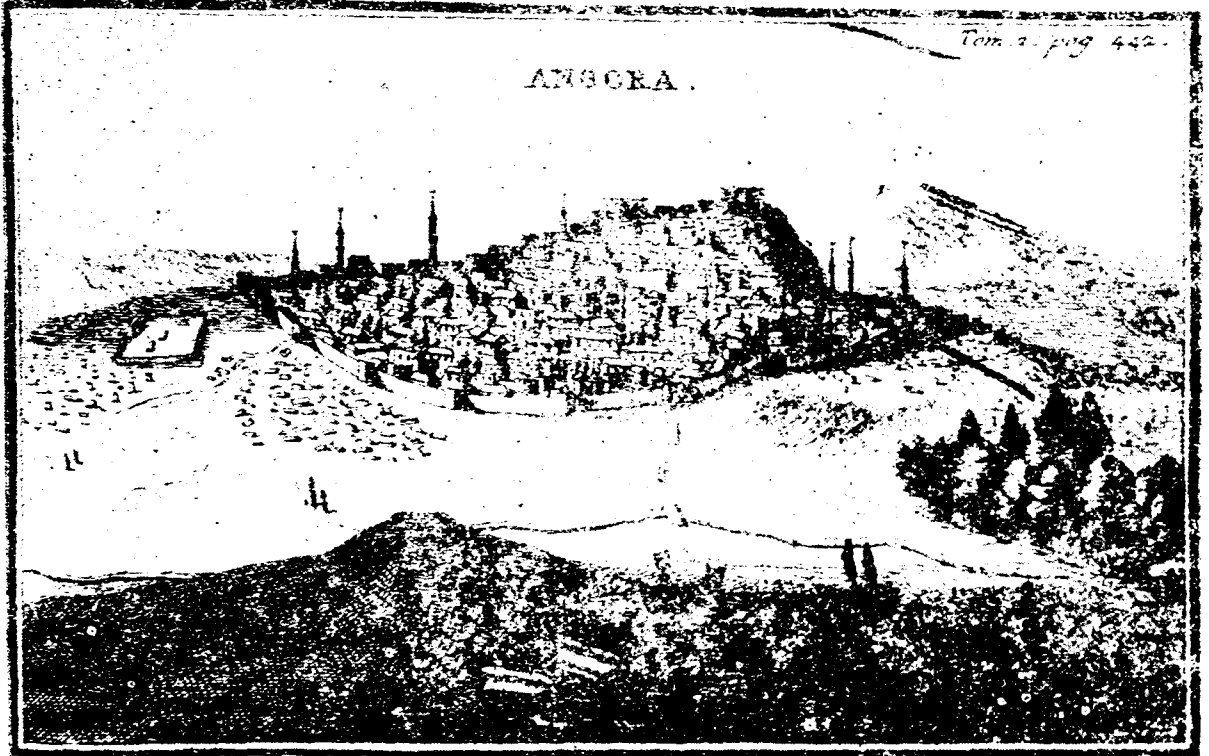
Ch. Texier'nin
Hacı Bayram Camii gravürü

Res. 1 : P. Lucas'in seyahatnâmesinde Ankaragravürü

Res. 2 : P. Tournefort'un seyahatnâmesinde Ankara gravürü

Res. 3 : Rijksmuseum'daki Ankara tablosunun tamamı.

Res. 4 : Aynı tablonun orta kısmı

